

2. Sanktionsvalget

2.1. Grundlaget for sanktionsvalget

Det er ved straffelovens § 80, stk. 1, bestemt, at der ved straffens fastsættelse under hensyntagen til ensartetheden i rets anvendelsen skal lægges vægt på lovovertrædelsens grovhed og på oplysninger om gerningsmanden.

§ 80, stk. 1. Ved straffens fastsættelse skal der under hensyntagen til ensartethed i rets anvendelsen lægges vægt på lovovertrædelsens grovhed og på oplysninger om gerningsmanden.

At straffen skal fastsættes under hensyntagen til ensartetheden i rets anvendelsen betyder helt enkelt, at det lige skal behandles lige. Eksempelvis slog Højesteret i U2010.119H fast, at udgangspunktet ved fastsættelsen af straffen for et drab er fængsel i 12 år. På samme måde er der gennem forarbejder eller retspraksis over tid etableret »standardpositioner« for overtrædelse af mange andre bestemmelser. Når den konkrete straf skal fastsættes, vil kravet om ensartethed i rets anvendelsen medføre, at straf fastsættelsen sker med udgangspunkt i disse »standardpositioner«. Derfra kan der så foretages justeringer i op- eller nedadgående retninger. Disse justeringer sker med udgangspunkt i § 80, stk. 2, suppleret med de efterfølgende §§ 81-84.

§ 80, stk. 2. Ved vurderingen af lovovertrædelsens grovhed skal der tages hensyn til den med lovovertrædelsen forbundne skade, fare og krænkelse samt til, hvad gerningsmanden indså eller burde have indset herom. Ved vurderingen af oplysninger om gerningsmanden skal der tages hensyn til dennes almindelige personlige og sociale forhold, dennes forhold for og efter gerningen samt dennes bevæggrunde til gerningen.

Med § 80, stk. 2, 1. pkt., er det bestemt, at der ved lovovertrædelsens grovhed skal tages hensyn til den med lovovertrædelsen forbundne skade, fare eller krænkelse, samt til, hvad gerningsmanden indså eller

2. Sanktionsvalget

burde have indset herom. Dette må afklares ved en konkret vurdering af det konkrete forhold, og vil derfor ikke blive behandlet nærmere i denne sammenhæng.

Med § 80, stk. 2, 2. pkt., er det videre bestemt, at der ved vurderingen af oplysningerne om gerningsmanden skal tages hensyn til gerningsmandens almindelige personlige og sociale forhold, gerningsmandens forhold før og efter gerningen samt gerningsmandens bevæggrunde til gerningen. Denne vurdering skal altid foretages i alle straffesager, og vil derfor blive behandlet nærmere her.

Udgangspunktet for vurderingen af gerningsmandens personlige forhold er ofte en personundersøgelse, som eventuelt kan suppleres med en mentalundersøgelse. Derudover vil anklageren oplyse retten om relevante forstraffe, ligesom det kan være relevant at redegøre for tiltaltes indkomstforhold for at en bøde kan fastsættes. Derudover får tiltalte mulighed for at forklare om sine personlige forhold ved at forsvareren og derefter eventuelt anklageren stiller tiltalte en række spørgsmål.

2.1.1. Personundersøgelse

Det er med retsplejelovens § 808, stk. 1, påkrævet at tilvejebringe oplysninger om sigtede personlige forhold, som må antages at være af betydning for straffastsættelsen eller anvendelse af anden retsfølge end straf.

§ 808, stk. 1. Der skal tilvejebringes sådanne oplysninger om sigtedes personlige forhold, som må antages at være af betydning for sagens afgørelse vedrørende straffastsættelse eller anvendelse af anden retsfølge end straf.

Det fremgår dernæst af § 808, stk. 2, at en nærmere undersøgelse som udgangspunkt udarbejdes, når der kan blive spørgsmål om at anvende betinget fængsel med eller uden samfundstjeneste, at meddele tiltalefrafald på andre vilkår end vedtagelse af bøde og betaling af erstatning og retsfølger, der træder i stedet for straf. Denne undersøgelse kaldes ofte for en personundersøgelse eller en »808-undersøgelse«.

§ 808, stk. 2. En nærmere undersøgelse vedrørende sigtedes personlige forhold, herunder navnlig hans tidligere og nuværende forhold i hjem, skole og arbejde samt hans legemlige og åndelige tilstand, skal i almindelighed foretages, når der kan blive spørgsmål om anvendelse af

- 1) betinget dom i henhold til straffelovens kapitel 7 eller 8,*
- 2) tiltalefrafald på andre vilkår end vedtagelse af bøde og betaling af erstatning,*
- 3) retsfølger, der træder i stedet for straf*

Personundersøgelsen rekvireres af politiet i forbindelse med sagens efterforskning eller af anklagemyndigheden i forbindelse med tiltale-rejsning. Undersøgelsen udfærdiges af såkaldte »personundersøgere« ved Kriminalforsorgen. Personundersøgelsen består typisk af en beskrivelse af gerningsmandens barndom, opvækst, skolegang og uddannelse, arbejdsforhold, oplysninger om eventuelt misbrug og oplysninger om familieforhold. Oplysningerne samles i en konklusion, hvor Kriminalforsorgen udtaler sig om hvorvidt tiltalte er egnet til en betinget dom eller en betinget dom med vilkår om samfundstjeneste. Derudover kan Kriminalforsorgen i konklusionen også skrive, at det anbefales at der fastsættes vilkår om eksempelvis misbrugsbehandling, en længere længstetid eller prøvetid på grund af eksempelvis helbredsproblemer.

Der rekvireres normalt ikke en personundersøgelse i bødesager, idet bøden normalt fastsættes alene på grundlag af det strafbare forhold og derefter muligvis kan blive halveret med henvisning til at gerningsmanden er under 18 år eller har en lav indtægt. Tilsvarende rekvireres der normalt ikke en personundersøgelse i sager, hvor det ikke er relevant at overveje betinget fængsel. Dette vil ofte være tilfældet i sager, hvor den forventede straf overstiger 1 år og 6 måneders fængsel eller hvor tiltaltes forstraffe må forventes at udelukke betinget fængsel med eller uden samfundstjeneste på grund af forstraffenes gentagelsesvirkning. Det er derfor til en vis grad op til anklagerens skøn over den forventede straf, og det kan derfor ske at retten alligevel måtte ønske at have en personundersøgelse til rådighed inden der træffes endelig afgørelse om sanktionsvalget. I så fald kan retten tage stilling til skylden og derefter udsætte sagen indtil personundersøgelsen måtte forelægge for derefter at afsige dom i sagen.

De nærmere retningslinjer for hvornår der indhentes en personundersøgelse er fastlagt i en rigsadvokatmeddelelse om personundersøgelser.¹

2.1.2. Mentalundersøgelse

Sigtede skal efter retsplejelovens § 809, stk. 1, underkastes mentalundersøgelse, når dette findes at være af betydning for sagens afgørelse.

§ 809, stk. 1. Sigtede skal underkastes mentalundersøgelse, når dette findes at være af betydning for sagens afgørelse. Hvis han ikke udtrykkeligt samtykker i undersøgelsen, kan denne kun finde sted efter retskendelse. Er sigtede udeblevet fra et retsmøde trods

1. Rigsadvokatens meddelelse om personundersøgelser ved Kriminalforsorgen af 27.1.2016.

2. Sanktionsvalget

lovlig indkaldelse og uden dokumenteret lovligt forfald, kan retten uden sigtedes tilstedeværelse bestemme, at sigtede skal underkastes mentalundersøgelse. Det skal fremgå af indkaldelsen til retsmødet, at udeblivelse uden dokumenteret lovligt forfald kan medføre, at retten træffer bestemmelse om mentalundersøgelse. Er sigtede fængslet, kan han ikke mentalundersøges uden rettens bestemmelse.

Der vil typisk blive gennemført en mentalundersøgelse, hvis sigtede tidligere har modtaget psykiatrisk behandling eller der i øvrigt er grund til at overveje om sigtede er sindssyg eller mentalt retarderet. Tilsvarende kan det være relevant at foretage en mentalundersøgelse, hvis kriminaliteten er udført på en usædvanlig måde eller er særlig grov.

Undersøgelsen skal give grundlaget for at tage stilling til, om sigtede er omfattet af straffelovens § 16. Efter § 16 skal personer, der på gerningstidspunktet var utilregnelige på grund af sindssygdom, var mentalt retarderede eller befandt sig i en forbigående tilstand af sindssygdom som følge af indtagelse af alkohol eller andre rusmidler, ikke straffes.²

Helt lavpraktisk vil den sigtede derfor blive tiltalt for at have begået den påsigtede kriminalitet. Retten vil efter at have hørt beviserne tage stilling til, om sigtede faktisk har begået de kriminelle forhold. Er det tilfældet, vil retten derefter med henvisning til mentalundersøgelsen frifinde for straf og i stedet idømme en anden foranstaltning end straf efter straffelovens § 68. Her vil tiltalte blive underlagt psykiatrisk behandling, enten ved at retten beslutter at tiltalte skal indlægges på psykiatrisk afdeling eller skal modtage ambulante behandling.

Mentalundersøgelsen omfatter derfor en omfattende psykiatrisk undersøgelse af den sigtede, som også vil inddrage sigtedes barndom, fysiske forhold, økonomi, tidligere kriminalitet, sygdomshistorik osv. Som udgangspunkt vil en mentalundersøgelse derfor kun kunne gennemføres med et samtykke fra sigtede. Hvis der ikke kan opnås et samtykke, kan anklagemyndigheden jf. § 809, stk. 1, 2. pkt., anmode retten om at afsige kendelse om at undersøgelsen skal gennemføres. Retten kendelse er altid påkrævet, hvis sigtede er varetægtsfængslet, jf. § 809, stk. 1, sidste punktum. Efter § 809, stk. 2, kræves rettens kendelse også, hvis det er nødvendigt at tvangsindlægge sigtede på psykiatrisk afdeling for at gennemføre undersøgelsen.

§ 809, stk. 2. Findes det påkrævet, at sigtede indlægges til mentalundersøgelse på hospital for sindslidende, i institution for personer med vidtgående psykiske handicap eller i anden egnet institution, træffer retten ved kendelse bestemmelse herom.

2. Se også afsnit 5.1. om psykisk afvigende kriminelle.

I nogle tilfælde kan det også være nødvendigt at indhente oplysninger om sigtede ved sigtedes pårørende eller andre privatpersoner. Dette kræver efter § 810 også enten samtykke fra sigtede eller en retskendelse.

§ 810. Såfremt sigtede ikke samtykker i, at der søges tilvejebragt oplysninger om hans personlige forhold ved henvendelse til hans pårørende eller andre privatpersoner, kan dette kun ske, hvis retten finder det af væsentlig betydning for sagens afgørelse og ved kendelse træffer bestemmelse herom. Er sigtede udeblevet fra et retsmøde trods lovlig indkaldelse og uden dokumenteret lovligt forfald, kan retten afsige kendelse efter 1. pkt. uden sigtedes tilstedeværelse. Det skal fremgå af indkaldelsen til retsmødet, at udeblivelse uden dokumenteret lovligt forfald kan medføre, at retten afsiger kendelse som nævnt i 2. pkt.

Hvis en straffesag er afgjort uden der er indhentet en mentalerklæring, kan dette medføre at dommen må ophæves og sagen dermed må starte forfra i byretten. Dette var tilfældet i Tfk2021.320V, hvor der var rejst tiltale for vold i gentagelsestilfælde. Byretten fandt tiltalte skyldig, og fastsatte straffen til fængsel i 60 dage. Inden sagen blev behandlet i landsretten, blev der indhentet en mentalundersøgelse. Denne viste, at tiltalte var mentalt retarderet i lettere grad.

Når tiltalte er mentalt retarderet i lettere grad, skal tiltalte ikke straffes, med mindre særlige omstændigheder taler for at pålægge straf, jf. straffelovens § 16, stk. 2.³

For landsretten påstod tiltalte dommen ophævet og sagen hjemvist. Anklagemyndigheden påstod sagen fremmet, idet anklagemyndigheden mente at tiltalte i stedet for straf skulle dømmes til en foranstaltning efter straffelovens § 68.⁴ Landsretten nåede frem til, at de lægelige erklæringer gjorde domfældelsens rigtighed tvivlsom, og ophævede derefter byrettens dom. Sagen skulle dermed starte forfra i byretten.

2.2. Strafudmålingen

2.2.1. Straffastsættelsens hovedregel

Når retten skal fastsætte en straf, sker det med udgangspunkt i straffelovens § 80. Den lyder:

§ 80. Ved straffens fastsættelse skal der under hensyntagen til ensartethed i retsbehandlingen lægges vægt på lovovertrædelsens grovhed og på oplysninger om gerningsmanden.

3. Se afsnittet om psykisk afvigende kriminelle.

4. Se afsnittet om foranstaltningsdomme.